

پیش بینی سرسختی خانواده توسط فراغت و انجام فرائض دینی در منزل با واسطه‌گری کیفیت ارتباط در خانواده

محمد سجاد صیدی*

دانشجوی کارشناسی ارشد مشاوره خانواده، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی، دانشگاه شهید بهشتی

فاطمه باقریان

استادیار گروه روانشناسی دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی، دانشگاه شهید بهشتی

دریافت مقاله: ۹۰/۷/۱ پذیرش مقاله: ۹۰/۹/۲

چکیده

مقدمه: با گسترش نگرانی‌ها از آمار طلاق و گسست پیوندهای خانوادگی، مشاوران و متخصصان خانواده نیاز بیشتری به فهم عوامل مؤثر بر مفاهیمی همچون سرسختی خانواده احساس می‌کنند. پژوهش حاضر با هدف تعیین نقش پیش‌بینی‌کنندگی فراغت خانواده و انجام فرائض دینی در منزل در سرسختی خانواده و همچنین نقش واسطه‌ای کیفیت ارتباط خانواده در روابط بین متغیرهای پیش‌بین و ملاک انجام گرفته است.

روش: مطالعه حاضر از نوع همبستگی است. به همین منظور ۱۲۵ نفر از ساکنین شهرستان کرمانشاه به روش نمونه‌گیری جامعه‌ی در دسترس برای تکمیل پرسشنامه‌های فراغت خانواده (FLAP) و فعالیت‌های دینی در منزل (FAITHS) و کیفیت ارتباط (FCS) و سرسختی خانواده (FHI) انتخاب شدند. پس از گردآوری داده‌ها از همبستگی پیرسون و همچنین رگرسیون متوالی همزمان (روش بارون و کنی) برای آزمون فرضیه‌های تحقیق استفاده گردید.

یافته‌ها: تحلیل داده‌ها نشان داد که متغیرهای پیش‌بین توانستند به طور معناداری سرسختی خانواده را تبیین کرده و کیفیت ارتباط در خانواده نیز در این میان نقشی واسطه‌ای را ایفا کند.

نتایج: می‌توان چنین استنباط کرد که التزام خانواده‌های ایرانی به فعالیتهای فراغتی و همچنین انجام دسته‌جمعی برخی فرائض دینی در منزل علاوه بر اینکه موجب افزایش کیفیت ارتباط در خانواده می‌شود، می‌تواند تا حدودی از گسستگی خانواده در هنگام رویارویی با سختی‌ها و چالش‌های فراروی جلوگیری کرده و پایداری و استقامت آنها را افزایش دهد.

واژه‌های کلیدی: سرسختی، سرسختی خانواده، کیفیت ارتباط در خانواده، فراغت خانواده، انجام فرائض دینی در منزل

۱. آدرس نویسنده مسؤول: محمد سجاد صیدی، دانشگاه شهید بهشتی، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی، گروه مشاوره، تلفکس:

۸۳۶۶۹۳۱(۰۸۳۱).

مقدمه

هیچ خانواده‌ای رها از مشکلات نیست، همه با چالش‌های جدی و رخدادهای تنش‌زا در طول دوره‌ی حیات خود مواجه می‌شوند. در حالی برخی از خانواده‌ها سطوح بحرانی و مصیبت‌باری را در مواجهه با این چالش‌ها تجربه می‌کنند، خانواده‌های دیگر به راحتی می‌توانند آن‌را مدیریت کنند. طبق تقسیم‌بندی کویل^۱، ناچجسکی^۲، مگوین^۳ و سافیر^۴، دی وایت^۵، و مک دونالد^۶ (۲۰۰۹) این چالش‌ها می‌توانند مانند بیماری، طلاق و یا مرگ یکی از اعضای خانواده، هنجاری^۷ و یا مثل شرایط ناتوان‌کننده، سوء مصرف مواد، مشکلات کاری و یا بلایای طبیعی غیر هنجاری^۸ باشند. در هر حال رخدادهای تنش‌زا از هر نوع که باشند توانایی خانواده را برای داشتن کارکردی مناسب با چالش روبرو می‌کنند و اگر خانواده به ابزارها، مهارت‌ها و منابع حمایتی لازم مجهز نباشد شکست آن دور از انتظار نخواهد بود. همان‌گونه که والش^۹ (۲۰۰۶، ص. ۳) خاطر نشان می‌کند "با گسترش نگرانی‌ها از گسستگی پیوندهای خانوادگی، ما نیاز بیشتری به فهم فرآیندهایی که می‌توانند سرسختی خانواده‌ها را در برابر این چالش‌ها پرورش دهند احساس می‌کنیم".

نوشتاری که پیش روی دارید حاوی مفهوم‌سازی‌های موجود ادبیات پژوهشی در مورد متغیرهای مورد ارزیابی در این پژوهش می‌باشد. سرسختی خانواده، فراغت و سرگرمی، ارتباط، فعالیت‌های دینی در منزل از جمله مفاهیمی هستند که در این بخش بررسی خواهند شد.

تطابق خانواده^{۱۰} شیوه‌ای است که به مفهوم‌سازی و مطالعه‌ی رفتار خانواده، زمانی که با یک رخداد تنش‌زا و یا موقعیت آسیب‌زا مواجه است می‌پردازد. تطابق خانواده به عنوان میزانی که سیستم خانواده تغییراتی را در کارکردهای درونی (رفتارها، قواعد، نقشها، تصورات) و یا واقعیت بیرونی برای دستیابی به سازگاری محیطی به کار می‌بندد، تعریف می‌شود. (هکبارث^{۱۱}،

1. Coyle
2. Nochajski
3. Maguin
4. Safyer
5. DeWit
6. Macdonald
7. normative
8. nonnormsative
9. Walsh
10. Family adaptation
11. Hackbarth

پاوکف^۱، فلنری^۲، ۲۰۱۱). مک کوبین و مک کوبین (۱۹۸۷، ۱۹۹۳) مطالعاتی را بر روی کارکرد خانواده به منظور طراحی مدلی با عنوان مدیریت و تطابق با تنش‌زها ترتیب دادند. آنها در بررسی‌های خود به مفهوم سرسختی خانواده^۳ اشاره می‌کنند که عبارت است از توانمندی و بقاء خانواده در طول زمان، و با مفهوم سرسختی فردی^۴ که اولین بار توسط کوباسا^۵ (۱۹۷۹) ارائه شد، معادل است.

سرسختی فردی هر دو جنبه‌های شناختی و رفتاری شخصیت را در بر می‌گیرد که به عنوان عامل تعدیل‌کننده یا میانجی در تسکین اثرات عوامل تنش‌زا و فشارهای محیطی عمل می‌کند. کوباسا^۶، مدی، و کان (۱۹۸۲) به نقل از متیوز^۷ و ثروتی-سیب^۸، (۲۰۰۷) بیان می‌دارند که سرسختی فردی مفهومی است که حس معناداری در زندگی (تعهد)، باور به اینکه تغییر در زندگی امری طبیعی است و فرصتهایی را برای رشد ایجاد می‌کند (چالش) و باور به اینکه افراد می‌توانند بر رخدادهای زندگی‌شان اثرگذار باشند (کنترل) را در بر می‌گیرد.

کوباسا (به نقل از متیوز و ثروتی-سیب، ۲۰۰۷) معتقد است افرادی که رخدادهای تنش‌زای زندگی را بدون بیماری تجربه می‌کنند، دارای ویژگی‌های شخصیتی متفاوتی نسبت به افرادی هستند که تاب وقوع رخدادهای تنش‌زا را نداشته و بیمار می‌شوند. در مقابل، سازه‌ی سرسختی خانواده، گویای این عقیده است که پاسخ‌های اعضای خانواده به تنش‌زها، با انسجام و پشتیبانی خانواده در مقابل تنش‌ها و مشکلات خانواده در ارتباط مستقیم قرار دارد. به اعتقاد مک کوبین و همکاران (۱۹۸۶)؛ به نقل از لازاروس (۲۰۰۴)، سرسختی خانواده بطور خاص به موارد زیر اشاره دارد: ۱- توانمندی و دوام واحد خانواده، ۲- احساس کنترل در طول سختی‌ها و رخدادهای زندگی، ۳- نگاه به تغییر به عنوان یک پدیده‌ی مثبت و سودمند، ۴- جهت‌گیری فعال‌تر در سازگاری با موقعیت‌های تنش‌زا و مدیریت آنها.

از دیدگاه نظام‌های خانواده، خانواده و اعضای آن به عنوان یک تیم برای مقابله با یک مشکل یا حادثه تنش‌زا با هم همکاری می‌کنند، (والش، ۲۰۰۶) که برای تبیین عوامل حمایت‌کننده‌ی آن، پژوهش‌ها و چارچوب‌های نظری متنوعی ایجاد شده‌اند (والش ۲۰۰۲، مک کوبین، ۱۹۸۸، ۱۹۷۹، ۱۹۷۶). از عوامل مهم دخیل در تاب‌آوری و مقاومت خانواده‌ها در برابر مشکلات و چالش‌ها می‌توان به مواردی مثل مذهب، باورها و نگرش‌های ارزشی خانواده (هکبارث، ۲۰۱۱)؛ کوپیل و همکاران، ۲۰۰۹؛

1. Pavkov
2. Flannery
3. family hardines
4. individual hardiness
5. Kobasa
6. Kobasa
7. Mathews
8. Servaty-Seib

والش، ۲۰۰۶؛ دوتی^۱، ۲۰۰۳)، حمایت‌های اجتماعی (هابر^۲ و ناوارو^۳ و ومبل^۴ و مومه، ۲۰۱۰؛ مک کوبین و بی لینگ^۵ و پاسین^۶ و فردیچ^۷ و برین^۸، ۲۰۰۲؛ راجرز^۹ و رز^{۱۰}، ۲۰۰۲) و کیفیت ارتباط (کویل و همکاران، ۲۰۰۹؛ والش، ۲۰۰۲) اشاره کرد. تفریح و سرگرمی از عناصر اساسی کیفیت زندگی برای همه سنین و سطوح توانایی در افراد محسوب می‌شود که می‌توان انتظار داشت به همان اندازه در زندگی خانوادگی نیز تأثیرگذار باشد (مک تاویش^{۱۱} و اکسلین^{۱۲}، ۲۰۰۴). یک زندگی سازنده و سالم منوط به ایجاد تعادل بین کار، فراغت، و فعالیت‌های روزمره‌ی زندگی است (واین^{۱۳} و کریشناگیری^{۱۴}، ۲۰۰۵). طبق گفته‌ی رایینسون^{۱۵} و گادبی^{۱۶} (۱۹۹۷) اوقات فراغت، هر فعالیتی را که احتمالاً بیشترین امکان انتخاب برای بخشی از اوقات شخصی دارد، شامل می‌شود. لذا، می‌توان گفت فراغت یک بخش اصلی از زندگی در جامعه‌ی امروز را تشکیل می‌دهد. اگرچه منفعت‌های گفته شده‌ی فراغت بی پایان است، اما پژوهشگران انواع فواید شرکت در فعالیت‌های فراغتی را مورد بررسی و آزمون قرار داده‌اند. برخی از این موارد شامل کیفیت زندگی، رضایت از زندگی، رشد و ایجاد مهارت‌های اجتماعی، ارتباط، و ارزش درمانی در سلامتی و کارکرد انسان می‌شوند (لی^{۱۷} و بارگاوا^{۱۸}، ۲۰۰۴؛ مک تاویش و اکسلین، ۲۰۰۴). پژوهش‌هایی که در حیطه‌ی فراغت خانواده صورت گرفته است رابطه‌ی مثبت بین تفریح و سرگرمی خانواده و ابعاد کارکرد خانواده از قبیل رضامندی و مرزبندی آن، انسجام و انعطاف‌پذیری و رضایت زناشویی را گزارش کرده‌اند (زبریسکی و مک کرمیک

1. Doty
2. Huber
3. Navarro
4. Womble
5. Balling
6. Possin
7. Frierdich
8. Bryne
- 9- Rodgers
- 10 - Rose
- 11 . Mactavish
12. Schleien
13. Wayne
14. Krishnagiri
15. Robinson
16. Godbey
17. Lee
18. Bhargava

۲۰۰۱؛ جانسون^۱، ۲۰۰۵؛ آرثر^۲ و مانسینی^۳، ۱۹۹۰). در این بین زبریسکی (۲۰۰۰) توانست مدلی جامع از نقش فراغت در خانواده را تحت عنوان مدل تعادلی و هسته‌ای فراغت خانواده^۴ ارائه دهد.

مدل تعادلی و هسته‌ای فراغت خانواده بر این عقیده استوار است که شرکت در فعالیت‌های فراغتی خانواده با نیازهای همیشگی خانواده برای برقراری سطوح متعادل ثبات و تغییر در نظام خانواده سر و کار دارد. زبریسکی^۵ و مک کرمیک^۶ (۲۰۰۱) با در نظر گرفتن مدل حلقوی السون، دو نوع از الگوهای فراغت خانواده را به عنوان یک مدل یکپارچه تعادلی و هسته‌ای تعریف کرده‌اند. فعالیت‌های هسته‌ای فراغت خانواده^۷ آن دسته از فعالیت‌های کم‌هزینه‌ای هستند که آسان، معمولی، و اغلب در منزل صورت می‌گیرند. فعالیت‌های هسته‌ای، فعالیت‌هایی مانند آماده کردن و صرف شام به عنوان یک خانواده، بازی با لغات، و یا بازی‌های معمول نظیر بازی با تخته و شطرنج هستند.

فعالیت‌های تعادلی فراغت خانواده^۸ در مقابل خواستار تنوع و دگرگونی هستند. آنها فعالیت‌هایی هستند بدیع و شرکت در آنها کمتر رخ می‌دهد. این فعالیت‌ها، مسافرت رفتن در تعطیلات، فعالیت‌های بیرون از منزل یا شرکت در رخدادهای فرهنگی ورزشی را شامل می‌شوند. ایسو آهولا^۹ (به نقل از اسمیت^{۱۰}، فریمن^{۱۱}، و زبریسکی، ۲۰۱۰) بیان می‌دارد که افراد به دنبال ساختار و تنوع، ثبات و تغییر، کهنگی و بدیع بودن در رفتار فراغتی‌شان هستند. خانواده‌ها نیز مثل افراد، دنبال ایجاد تعادل در این نیازها توسط رفتار فراغتی‌شان هستند.

طبق مدل تعادلی و هسته‌ای، فعالیت‌های هسته‌ای خانواده، نزدیکی و ثبات در خانواده را مخاطب قرار می‌دهند. این امر با ایجاد تجارب فراغتی معمولی، که احساس نزدیکی و انسجام را در خانواده پرورش می‌دهد رخ می‌دهد. به بیان دیگر، خانواده‌هایی که مرتب در فعالیت‌های فراغتی هسته‌ای شرکت می‌کنند در تقویت کیفیت روابط و در نتیجه احساس نزدیکی بیشتر به عنوان یک خانواده موفق خواهند بود. در مقابل، الگوهای تعادلی فراغت خانواده با فراهم کردن تجربه‌هایی که خانواده‌ها را به چالش می‌کشاند، دگرگونی و تغییر را برای بحث و مذاکره و تطابق با دروندادهای جدید و همچنین کار مشترک در یک بافت

-
1. Johnson
 2. Orthner
 3. Mancini
 4. Core and Balance Model of Family Leisure
 5. Zabriskie
 6. McCormick
 7. core family leisure activity
 8. balance family leisure activity
 9. Iso-Ahola
 10. Smith
 11. Freeman

فراغتی فرا می‌خواند. تازگی و بدیع بودن فعالیت‌های تعادلی فرصتی را برای خانواده‌ها فراهم می‌آورد تا تغییر را در یک وضعیت نسبتاً آرام تجربه کنند که این امر به ایجاد مهارت‌های سازگاری و انعطاف‌پذیری بیشتر خانواده به طور کلی منجر می‌شود (اسمیت، فریمن و زبریسکی، ۲۰۱۰). فعالیت‌های هسته‌ای فراغت خانواده عمدتاً با بعد انسجام مدل مدور السون و فعالیت‌های تعادلی فراغت خانواده عمدتاً با بعد انعطاف‌پذیری این مدل مرتبط است (زبریسکی و مک کرمیک، ۲۰۰۱). بسیاری از محققان بر اهمیت نقش اوقات فراغت بر روابط زوجی و خانوادگی تأکید دارند (لی و بارگوا، ۲۰۰۴؛ مک تاویش و اکسلین، ۲۰۰۴).

اخیراً پژوهش‌های زیادی در مورد نقش مؤثر و کلیدی مذهب و فعالیت‌های مذهبی بر پایداری خانواده و رضامندی زوجین و کیفیت رابطه‌ی زناشویی صورت گرفته است (والش، ۲۰۰۹). خانواده، مرکز توجه بسیاری از نظام‌های مذهبی می‌باشد. مذاهب بزرگ جهان از قبیل اسلام، مسیحیت، کنفوسیوس، هندویسم، یهودیت، زرتشتی، همگی پیوند خاصی بین زندگی خانوادگی و مذهب برقرار کرده‌اند. معنویت ارتباطی قوی با سلامت کارکرد خانواده دارد (گریفیث^۱ و روتر^۲، ۲۰۰۹). این توجه تا حدی پیش‌رفته که برخی از محققان اعتقاد به خداوند را به عنوان محکم‌ترین عامل نگهدارنده زندگی خانوادگی و زوجی می‌دانند (لمبرت و دولهایت^۳، ۲۰۰۸).

حجم فزاینده‌ای از تحقیقات تجربی نشان می‌دهند که التزام به مذهب در خانواده بطور مستقیم و غیرمستقیم برای بزرگسالان، خردسالان و جوانان سودمند واقع می‌شود (دولهایت و تاجر، ۲۰۰۴). هر چند که شرکت کردن خانواده در فرائض دینی و مذهبی مثل رفتن به مسجد و یا کلیسا تا حدی مورد توجه پژوهشگران قرار گرفته است اما انجام فرائض دینی و مذهبی که اعضای خانواده با هم در منزل انجام می‌دهند تا کنون کمتر مورد بررسی واقع شده است. لمبرت و دولهایت (۲۰۱۰) در این زمینه خاطر نشان می‌کنند که تکالیف و اعمالی را که خانواده‌ها در منزل انجام می‌دهند ممکن است به اندازه شرکت در فعالیت‌های بیرون از خانه مهم باشند. مذهب بسیار پیچیده‌تر از آن است که بتوان آن را به یک شرکت کردن ساده مثلاً در کلیسا خلاصه کرد. اگرچه تا کنون در ادبیات پژوهشی از این بخش از جلوه‌های مذهب غفلت شده است اما این امر نتوانسته، از اهمیت آن بکاهد. مطالعه‌ی فینچام^۴، بیچ^۵، لمبرت^۱، استیلمن^۲ و بریتویت^۳ (۲۰۰۸) نشان می‌دهد که دعا برای همسر

1 - Griffith
2- Rotter
3 . Dollahite
4. Fincham
5 . Beach

با رضایت از رابطه مرتبط است. همچنین کشف شده که انجام عبادت و فرائض دینی سبب تسکین تنش‌ها و تسهیل ارتباطات روشن و باز خانواده در طول دوره‌های مشکل می‌شود (لمبرت و دولهایت، ۲۰۰۶؛ پین^۴، ۲۰۱۰).

سگرین^۵ و جین^۶ (۲۰۰۵) ارتباط را به عنوان یک فرآیند انتقالی تعریف می‌کنند، که در آن افراد معنا را ایجاد می‌کنند، به اشتراک می‌گذارند و تعدیل می‌کنند. بطور کلی آن دسته از فرآیندهای ارتباطی که موقعیت‌های مبهم را شفاف می‌کنند، ابراز آزادانه هیجان و پاسخ همدلانه را تشویق، و حل مسأله‌ی همکارانه را پرورش می‌دهند از اهمیت خاصی برای مقاومت در برابر مشکلات و مدیریت آنها، برخوردارند (والش ۲۰۰۲). فرآیندهای ارتباطی^۷ یکی از سه عامل مهم تاثیرگذار بر تاب‌آوری خانواده است که والش (۲۰۰۲، ۲۰۰۶) آن را در مدل خود برای تقویت و توانمندی خانواده‌ها در مواجهه با مشکل در نظر می‌گیرد. همچنین ارتباط، سومین بعد از مدل حلقوی السون^۸ در کارکرد خانواده می‌باشد. ارتباط، بعد تسهیل‌گر این مدل حلقوی در نظر گرفته شده است و به ارتقاء انسجام و انعطاف‌پذیری خانواده در رویارویی با مطالبات (نیازهای) تحولی و موقعیتی کمک می‌کند (السون و گورال^۹، ۲۰۰۳؛ به نقل از اسمیت^{۱۰} و فریمن^{۱۱} و زبریسکی^{۱۲}، ۲۰۰۹). بنابراین می‌توان گفت در میان متغیرهای مربوط به خانواده، ارتباط، تأثیرپذیری و تأثیرگذاری فوق‌العاده‌ای دارد که نمی‌توان در مدل‌پردازی‌های مربوط به خانواده به راحتی از آن چشم‌پوشی کرد.

هدف از این پژوهش ارائه‌ی یافته‌های جدیدی در مورد نقش متغیرهای اثرگذاری نظیر فراغت خانواده، انجام دسته‌جمعی فرائض دینی در منزل و کیفیت ارتباط آن، بر سرسختی خانواده می‌باشد. لذا، پژوهش حاضر به دنبال تعیین نقش واسطه‌ای کیفیت ارتباط در خانواده در روابط بین متغیرهای فراغت خانواده و انجام فرائض دینی در منزل (به عنوان متغیرهای پیش‌بین) با سرسختی خانواده (به عنوان متغیر ملاک) و همچنین تعیین اثرات مستقیم و غیرمستقیم متغیرهای پیش‌بین بر ملاک می‌باشد.

-
1. Lambert
 2. Stillman
 3. Braithwaite
 4. Payne
 - 5- Segrin
 - 6- Geanne
 - 7- communication Processes
 - 8- Olson
 - 9- Gorall
 - 10- Smith
 - 11 - Freeman
 - 12- Zabriskie

روش

طرح پژوهش توصیفی بود، شرکت کنندگان در این پژوهش ۱۲۵ نفر از ساکنین شهرستان کرمانشاه در سال ۱۳۹۰ بودند که به روش نمونه گیری در دسترس انتخاب شدند. نمونه گیری بیشتر در مکانهای عمومی سطح شهر مثل پارکها، استراحتگاهها و در برخی موارد مراجعه به درب منازل انجام شد که پس از ارائه توضیحی کوتاه و اجمالی در مورد اهداف پژوهش در صورت موافقت پاسخ دهنده، پرسشنامه به وی ارائه می گردید. برای کاهش هر چه بیشتر واریانس های خطا سعی شد تا نمونه گیری، در گستره‌ی وسیعی از شهر انجام گیرد. لازم به ذکر است که برای آماده سازی ابزار مورد استفاده در این پژوهش اقداماتی صورت گرفت که در ادامه به آنها اشاره خواهد شد.

در وهله‌ی اول پرسشنامه‌ها تهیه و به فارسی برگردانده شدند و چندین بار مورد بازخوانی و اصلاح قرار گرفتند. پس از آن بر روی یک نمونه‌ی منتخب از دانشجویان تهرانی و شهرستانی به اجرا درآمدند تا پس از باز بینی مجدد اصلاحات لازم انجام گیرد. نسخه‌ی اصلی پرسشنامه‌ی فراغت خانواده حاوی ۱۶ سؤال می‌باشد که پس از اجرای پرسشنامه روی نمونه منتخب، یکی از سؤالات خرده مقیاس هسته‌ای حذف گردید و یکی از سؤالات خرده مقیاس تعادلی با سؤال دیگر (۱۴) تلفیق شد. با وجود اینکه پرسشنامه‌ی فعالیت‌های دینی با توجه به سه دین بزرگ ابراهیمی مسیحیت، اسلام و یهودیت ساخته شده بود، برای فهم و همخوانی فرهنگی بیشتر تغییرات اندکی در جمله بندی‌ها و شکل سؤالات اعمال شد.

ابزار

شاخص سرسختی خانواده (FHI): توسط مک کوپین، مک کوپین، و تامپسون^۲ (۱۹۹۶) برای اندازه گیری ویژگی سرسختی به عنوان یک عامل مقاومت در برابر استرس و منبع انطباق در خانواده‌ها ساخته شد. این مفهوم به توانمندی‌ها و تداوم (پایداری) واحد خانواده بر می‌گردد و با احساس کنترل در طول سختی‌ها و مشکلات زندگی توصیف می‌شود (گریف^۳ و وندورث^۴، ۲۰۰۹). FHI یک ابزار ۲۰ آیتمی متشکل از سه خرده مقیاس به نامهای: تعهد^۵ (هشت گزاره)، چالش^۶ (شش گزاره)، و کنترل^۷ (شش گزاره) است. خرده مقیاس تعهد، احساس توانمندی درونی خانواده و قابلیت اعتماد و توانایی کار با

1 . Family Hardiness Index

2. Thompson

3. Greeff

4. Wentworth

5. commitment

6. challenge

7. control

یکدیگر را اندازه می‌گیرد. خرده مقیاس چالش، تلاش‌های خانواده برای مبتکر و فعال بودن و همچنین تجربه و یادگیری‌های جدید را اندازه می‌گیرد. خرده مقیاس کنترل، درک خانواده از کنترل خانواده بر اوضاع را نسبت به شکل‌پذیری خانواده از رخدادهای و شرایط بیرونی اندازه‌گیری می‌کند.

پاسخ‌دهنده باید ارزیابی خود را از اینکه آیا گزاره توصیف‌کننده‌ی کارکرد فعلی خانواده است یا نه؟، بر روی یک مقیاس چهار درجه‌ای (از غلط تا درست) درجه‌بندی کند. مک‌کویین و همکاران (۱۹۹۶) آلفای کرونباخ را ۰/۸۲ و گستره‌ی ضریب اعتبار ملاکی با رضایت از زندگی و انعطاف‌پذیری را بین ۰/۲۰ تا ۰/۲۳ گزارش کردند. مک‌کویین و مک‌کویین (۱۹۸۸)، به نقل از مارین و هابر، (۲۰۱۱) اعتبار بازآزمایی را بالا (۰/۹۴) ارزیابی کردند. در پژوهش حاضر نیز ضریب همبستگی این ابزار با ابزار سنجش خانواده (نسخه دوم) FADII ۰/۴۰ و ضریب پایایی با روش آلفای کرونباخ ۰/۷۸ محاسبه شد.

مقیاس فراغت خانواده (FLAP): میزان شرکت اعضا را در فعالیت‌های فراغتی بر مبنای مدل تعادلی و هسته‌ای کارکرد فراغت خانواده (زبریسکی، ۲۰۰۰) اندازه‌گیری می‌کند. پاسخ‌دهندگان باید فعالیت‌های فراغتی را که با اعضای خانواده انجام می‌دهند و در چهارده نوع فعالیت مجزا دسته‌بندی شده‌اند، مشخص نمایند. هفت دسته از فعالیتها نشان‌دهنده‌ی الگوهای هسته-ای فراغت خانواده می‌باشند (نظیر شام خوردن اعضای خانواده، بازی‌های خانگی، تماشای تلویزیون و ویدئو در منزل) و هفت دسته‌ی دیگر نشان‌دهنده‌ی الگوهای تعادلی فراغت خانواده می‌باشند (از قبیل فعالیت‌های بیرون از منزل، گردشگری، فعالیت‌های مخاطره‌جویانه و رخدادهای اجتماعی). در هر سؤال از پاسخ‌دهنده در مورد شرکت او در یکی از فعالیت‌های مربوط به آن دسته پرسیده می‌شود. اگر پاسخ بله بود پاسخ‌دهنده باید مقیاسهای ترتیبی تخمینی فراوانی ("حدوداً چند مرتبه") و طول مدت ("حدوداً چقدر طول می‌کشد؟") را برای هر دسته فعالیت تکمیل کند.

برای نمره‌گذاری FLAP ابتدا هر یک از مقیاسهای ترتیبی فراوانی و طول مدت در هر دسته فعالیت محاسبه می‌شود. سپس نمره‌ی فعالیتها به تفکیک هسته‌ای یا تعادلی بودن برای محاسبه هر یک از خرده مقیاسها با هم جمع بسته می‌شوند. جمع نمرات این دو خرده مقیاس، نمره‌ی کل فعالیت‌های فراغتی را بدست می‌دهد. این مقیاس ویژگی‌های قابل قبول روان‌سنجی از قبیل شواهد مربوط به روایی سازه، روایی محتوایی، پایایی درونی را از خود نشان داده (اسمیت، فریمن، و زبریسکی، ۲۰۱۰؛ زبریسکی، ۲۰۰۰) و پایایی بازآزمایی برای خرده مقیاس هسته‌ای ($R=0/74$) و برای تعادلی ($R=0/78$) و برای نمره‌ی کل ($R=0/78$) گزارش شده‌است (زبریسکی و مک‌کرمیک، ۲۰۰۱).

مقیاس فعالیت‌های دینی در منزل - فرم کوتاه (FAITS¹): توسط لمبرت و دولهایت (۲۰۱۰) در دو فرم بلند (۱۸ سؤالی) و کوتاه (۹ سؤالی) برای سنجش فراوانی و اهمیت انجام فعالیت‌های دینی اعضای خانواده در منزل ساخته شد. آنها در مطالعه‌ی خود که در آن از روش کیفی و کمی استفاده شد، نمونه‌های خود را از میان ادیان ابراهیمی (اسلام، مسیحیت، یهودیت) انتخاب کردند. در این ابزار از طیف لیکرت استفاده شده، برای مقیاس فراوانی ۶ درجه (که ۱ برای هرگز و ۶ برای بیش از یک بار در روز) و برای مقیاس اهمیت ۴ درجه (۰ برای اهمیتی ندارد و ۴ برای بی‌نهایت مهم است) در نظر گرفته شده است. همسانی درونی این ابزار در پژوهش لمبرت و دولهایت (۲۰۱۰) که بر روی سه نمونه از دانشجویان انجام گرفت از روش آلفای کرونباخ برای هر سه نمونه ۰/۸۸، ۰/۹۲ و ۰/۹۴ بدست آمد. در پژوهش حاضر نیز برای مقیاس فراوانی ضریب آلفای ۰/۷۵ و برای مقیاس اهمیت ۰/۷۸ و برای نمره کلی مقیاس ۰/۸۸ محاسبه گردید.

مقیاس ارتباط در خانواده (FCS²): بر پایه‌ی نسخه‌ی ۲۰ آیتی مقیاس ارتباط والد-فرزند (PACS، برنز و السون، ۱۹۸۵) ساخته شد (السون و برنز، ۲۰۰۴). مقیاس ارتباط در خانواده از ۱۰ آیتم تشکیل شده است که ابعاد مختلف کیفیت ارتباط خانواده را اندازه می‌گیرند. این ۱۰ آیتم با یک مقیاس ۵ درجه‌ای لیکرتی اندازه گرفته می‌شوند که ۱ با عبارت بشدت مخالفم و ۵ با عبارت بشدت موافقم همراه است. مقیاس ارتباط خانواده، جنبه‌های مثبت ارتباط خانواده را اندازه می‌گیرد که بر تبادل جریان آزادانه اطلاعات و همچنین مرادفات عاطفی و هیجانی حاکم بر خانواده تأکید دارد. این مقیاس میزانی از احساس عدم اجبار و رضایت را که اعضای خانواده از ارتباط با خانواده‌شان دارند را می‌سنجد. نمره‌ی بالا در این مقیاس نشان‌دهنده‌ی کارکرد ارتباطی بالا در خانواده است. السون و همکاران (۲۰۰۴) سطح همسانی درونی آزمون فوق را برای یک نمونه‌ی ملی قابل قبول (۰/۸۸) و پایایی بازآزمایی آن را ۰/۸۶ ارزیابی کردند. در پژوهش حاضر نیز سطح آلفای کرونباخ ۰/۸۵ برای این مقیاس محاسبه گردید.

یافته‌ها

از جمله ویژگی‌های جمعیت شناختی شرکت‌کنندگان در پژوهش حاضر می‌توان به این موارد اشاره کرد: میانگین سنی ۲۵ سال (دامنه ۱۳ تا ۶۰)؛ میانگین اعضای خانواده ۵ (از ۳ تا ۱۴)؛ ۶۱ مرد و ۶۴ زن؛ که از این تعداد ۷۳ نفر (۵۸ درصد) سطح تحصیلات کارشناسی، ۲۹ نفر (۲۳ درصد) پایین‌تر از دیپلم، ۱۹ نفر (۱۵ درصد) دیپلم و ۳ نفر (۲ درصد) کارشناسی ارشد و

1. Faith Activities in the Home Scale

2. Family Communication Scale

پیش‌بینی سرسختی خانواده توسط فراغت خانواده و انجام فرائض دینی در منزل ... / صیدی، محمدسجاد و همکاران

بالاتر را به خود اختصاص داده بودند؛ مدرک تحصیلی پدران و مادران خانواده‌ها عموماً (۷۰ و ۹۰ درصد) دیپلم و پایین‌تر از دیپلم بود. ۸۵ درصد مادران خانواده خانه‌دار و ۶۱ درصد از پدران خانواده شغل دولتی داشتند.

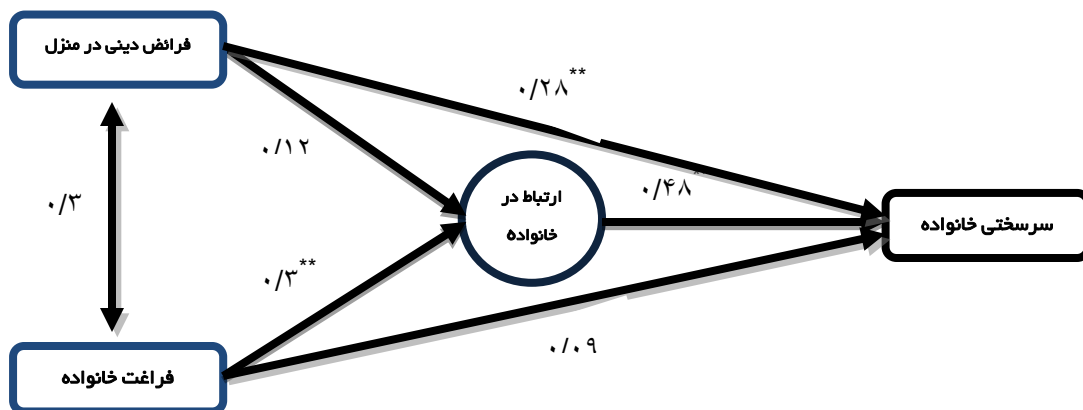
در ادامه به منظور تصریح و بررسی چگونگی رابطه‌ی بین متغیرها و همچنین تبیین بیشتر نتایج، همبستگی صفر مرتبه متغیرها محاسبه شد که نتایج در جداول (۱) گزارش شده‌اند.

جدول ۱. ماتریس ضرایب همبستگی صفر مرتبه‌ی متغیرهای پژوهش

	۸	۷	۶	۵	۴	۳	۲	۱	انحراف معیار	میانگین	
ف. هسته								۱	۹,۸۴	۳۰,۶۸	
ف. تعادلی							۱	.۴۱۸**	۱۴,۱۹	۳۷,۱۹	
ف. کل						۱	.۸۹**	.۷۲۲**	۲۰,۹۴	۶۴,۴۹	
ف. دینی					۱	.۲۷**	.۱۲	.۳۰**	۱۵	۴۶,۳۲	
ارتباط				۱	.۲۰*	.۳۲**	.۱۹*	.۳۳**	۶,۵۸	۴۱,۴۵	
سرسختی			۱	.۵۲**	.۳۷**	.۳۳**	.۲۳*	.۳۴**	۷,۵۲	۴۴,۱۶	
تعهد		۱	.۸۴**	.۵۴**	.۲۸**	.۲۵**	.۱۹*	.۲۹**	۳,۵	۱۷,۶۴	
چالش	۱	.۴۸**	.۷۵**	.۳۸**	.۲۶**	.۳۵**	.۲۲*	.۳۹**	۳,۱	۱۳,۶۹	
کنترل	.۲۶**	.۴۱**	.۷۲**	.۲۶**	.۳۰**	.۱۵	.۱۳	.۱۰	۳,۱۲	۱۲,۸۱	

**P<0/01, *P<0/05

برای دستیابی به اهداف پژوهش، و آزمون نقش واسطه‌ای کیفیت ارتباط از تحلیل مسیر با استفاده از نرم‌افزار AMOS نسخه ۱۶ استفاده شد، که نتایج آن در نمودار ذیل بیان شده است.

**P<0/01, *P<0/05

نمودار ۱. ضرایب مسیر مدل

نتایج حاصل از تحلیل نشان می‌دهند، متغیرهای پیش‌بین به صورت مستقیم و غیر مستقیم قادرند به طوری معنادار بخشی از واریانس سرسختی خانواده را تبیین کنند. اثر غیر مستقیم فراغت خانواده بر سرسختی آن ۰/۱۳. و در سطح $p < 0/001$ معنادار می‌باشد و این در حالی است که اثر غیرمستقیم انجام فرایض دینی در منزل بر سرسختی خانواده ۰/۰۵ محاسبه و معنادار نشد. چون اثر مستقیم فراغت خانواده بر سرسختی آن در مدل مذکور معنادار نشده است، با حذف این مسیر، برازش مدل را بررسی می‌کنیم.

جدول ۲: شاخص‌های برازش مدل

CMIN/df	IFI	CFI	GFI	RMSEA
۱/۳۵	۰/۹۹	۰/۹۹	۰/۹۹	۰/۰۵

شاخص‌های برازش مدل که در جدول ۲ آمده‌اند، حاکی از مطلوبیت بسیار بالای مدل فرضی می‌باشند.

بحث

نتایج پژوهش نشان می‌دهند، متغیرهای فراغت خانواده و فعالیت‌های دینی در منزل به طور مستقیم و غیر مستقیم پیش‌بینی کننده‌ی سرسختی خانواده هستند. در این بین، انجام فرائض دینی در منزل سهم بیشتری از واریانس سرسختی را تبیین می‌کنند. نتیجه فوق را می‌توان به نوعی همسو با نتایج پژوهشهای اسمیت، فریمن، و زیریسکی (۲۰۱۰)؛ زیریسکی و مک کرمیک (۲۰۰۱)؛ لمبرت و دولهایت (۲۰۰۸)؛ لمبرت و دولهایت (۲۰۰۶) دانست. هر یک از این پژوهشها به نقش هر یک از متغیرهای مذکور در خانواده و مولفه‌های کارکردی آن اشاره دارند.

اینکه انجام فرائض دینی در منزل می‌تواند سرسختی را بدون واسطه بهتر از فراغت خانواده تبیین کند، شاید به این خاطر باشد که دین و مذهب از عناصر شناختی، ارزشی و رفتاری مختلفی برای ایجاد سرسختی در خانواده استفاده می‌کنند (لمبرت و دولهایت، ۲۰۱۰؛ لمبرت و دولهایت، ۲۰۰۸). در بعد شناختی می‌توان گفت که خانواده‌های معنوی و مذهبی الگوهای ارزشی و اعتقادی خاصی را در مورد ازدواج و زندگی خانوادگی در خود می‌پروراندند. الگوهایی مثل خداوند به عنوان سومین ریسمان (نگهدارنده) زندگی زناشویی و باور به ازدواج به عنوان یک پیمان مذهبی که می‌تواند و باید ادامه یابد و یافتن معنا در تعهد به زندگی خانوادگی توسط برخی محققان (لمبرت و دولهایت، ۲۰۰۸) به تأیید رسیده‌اند. این الگوهای شناختی می‌توانند به عنوان یک عامل حمایتی و همچنین سازمان‌دهنده در هنگام رویارویی با بحران خانواده‌ها را یاری دهند.

همه‌ی مذاهب اصلی دنیا تکالیفی را به منظور سازگاری و ایجاد معنا برای نظام باورها و ارزش‌ها، ارائه می‌دهند که به بازماندگان حوادث این امکان را می‌دهد که سازگار شده و معنایی برای فقدان‌ها و حوادث سخت ایجاد کنند (والش، ۲۰۰۶). همچنین بسیاری از تکالیف و اعمال معنوی - مذهبی از قبیل روزه گرفتن و چله نشینی‌ها و ... خود با سختی و مشقت بسیاری همراه است که افراد خود داوطلبانه به استقبال از آنها می‌روند. افراد در این خانواده‌ها دنیا را به گونه‌ای تفسیر می‌کنند که تحمل مشکلات را برای آنها ساده‌تر می‌کند. آنها اساساً مشکلات را به عنوان آزمایشی از طرف محبوب برای تقرب و نزدیکی به او می‌بینند. مجموعه‌ی این عوامل و عوامل بسیار دیگر دست به دست هم می‌دهند تا سیستم شناختی افراد در این خانواده‌ها همواره آماده‌ی مواجهه و چالش با مشکلات باشد.^۱

در تبیین پیش‌بینی سرسختی خانواده توسط فعالیت‌های فراغتی خانواده‌ها می‌توان گفت که انجام فعالیت‌های فراغتی توسط خانواده‌ها افزایش انسجام و تعهد به جنبه‌های متنوع زندگی (تعهد) (زیریسکی، ۲۰۱۰) و مدیریت و چالش با مشکلات فراروی

۱. اَمْ حَسِبْتُمْ اَنْ تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ وَلَمْ يَأْتِكُمْ مَثَلُ الَّذِيْنَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِكُمْ مَسْتَهْمِ الْاَسَاءِ وَالضَّرَّاءِ وَرُزِلُوْا حَتَّى يَقُوْلَ الرَّسُوْلُ وَالَّذِيْنَ آمَنُوْا

مَعَهُ مَتَى نَصْرُ اللّٰهِ اِلَّا اِنْ نَصَرَ اللّٰهَ قَرِيْبٌ - سوره بقره، آیه ۲۱۴

این خانواده‌ها در انجام این فعالیتها که همراه با احساسی خوشایند است (چالش) را موجب می‌شود. انجام فعالیتهایی مانند گل-گشت، سفرهای طولانی مدت و از این قبیل، نیاز به برنامه‌ریزی اعضا خانواده، بالا بودن قدرت تحمل، روحیه تعاون و همکاری و آمادگی برای مواجهه با چالشها و مشکلات دارد. از طرفی سرگرمی‌ها و فعالیتهای تفریحی کوچکی که اعضا در منزل انجام می‌دهند موجب افزایش رضایت و کیفیت زندگی خانوادگی می‌شود (زبریسکی، ۲۰۰۰). به نظر می‌رسد که کسب این ظرفیتهای بتواند از طریق افزایش کیفیت ارتباط، ویژگی سرسختی را در خانواده‌ها ارتقاء بخشد.

همچنین از بین متغیرهای پیش‌بین، تنها فراغت خانواده توانست به طور معناداری بخشی از پراکندگی کیفیت ارتباط خانواده‌ها را تبیین کند. این یافته را می‌توان همسو با نتایج پژوهشهای اسمیت، فریمن، و زبریسکی (۲۰۱۰)؛ لی و بارگوا (۲۰۰۴)؛ مک تائویش و اکسلین (۲۰۰۴) و ناهمسو با مطالعه لمبرت و دولهایت، (۲۰۰۶) دانست. در تبیین عدم معناداری رابطه انجام فرایض دینی در منزل با کیفیت ارتباط در مطالعه حاضر می‌توان به این نکته که اعضای خانواده‌های مذهبی در جامعه‌ی ما همواره تمایل بیشتری به انجام تکالیف دینی در مساجد و اماکن متبرکه دارند و توصیه‌های دینی بر شرکت در مساجد و جماعات مذهبی اشاره کرد.

همان‌طور که در ماتریس همبستگی مشاهده می‌شود فعالیت‌های هسته‌ای خانواده نسبت به فعالیت‌های تعادلی آن به میزان بیشتری تبیین‌کننده واریانس ارتباط در خانواده می‌باشد، که این یافته همسو با نتایج اسمیت، فریمن و زبریسکی (۲۰۱۰)، و زبریسکی و مک کرمیک (۲۰۰۱) می‌باشد. بنابراین خانواده‌هایی که در اوقات فراغت از فعالیت‌های هسته‌ای بهره می‌برند، محتمل‌تر است که کیفیت ارتباط بالاتری را تجربه کنند. همچنین فعالیت‌های تعادلی از بین خرده‌مقیاس‌های سرسختی خانواده با "چالش" بیشترین رابطه را دارد که این یافته تأییدی است بر نظر زبریسکی (۲۰۰۰) مبنی بر اینکه فعالیت‌های تعادلی عموماً تغییر و دگرگونی را فراخوانده و زندگی خانوادگی را با چالش مواجه می‌کند. برخی از محققان (مک کوبین و مک کوبین، ۱۹۸۸؛ والش، ۲۰۰۶) چالش و تلاش برای حل آن را از عوامل تقویت‌کننده‌ی خانواده در برابر مشکلات و حوادث آتی می‌دانند.

نتایج بدست آمده نیز مؤید رابطه‌ی کیفیت ارتباط خانواده با سرسختی آن می‌باشد. تحقیقات گاتمن نشان می‌دهد که ارتباط مناسب سهم عمده‌ای در بقا و دوام زندگی خانوادگی ایفا می‌کند (گاتمن، ترجمه فیروزبخت، ۱۳۷۷). حجم عمده ادبیات پژوهشی صورت گرفته در مورد ارتباط خانواده نیز مؤید این نکته می‌باشد که ثبات ازدواج و زندگی خانوادگی در گرو ارتباطی مناسب و در خور بین اعضا می‌باشد (صادقی، ۱۳۸۹). قطعاً خانواده‌ای که در آن اعضا نمی‌توانند احساسات، مقاصد،

پیش‌بینی سرسختی خانواده توسط فراغت خانواده و انجام فرائض دینی در منزل ... / صیدی، محمدسجاد و همکاران

و هیجانات خود را با یکدیگر در میان بگذارند، نمی‌تواند کارکرد مناسبی در مواجهه با مشکلات داشته باشد. در مواقع بحران نظام خانواده به شدت تحت تأثیر قرار می‌گیرد و ارتباط در خانواده می‌تواند به خوبی نقش عامل حمایت اجتماعی در حفظ نظام خانواده را بازی کند. همان‌گونه که اشاره شد در بین متغیرهای مربوط به خانواده، ارتباط اثربخشی و اثرگذاری قابل ملاحظه‌ای دارد. بنابراین خانواده‌هایی که اعضا آن به فعالیتهای فراغتی اهمیت بیشتری می‌دهند، از کیفیت ارتباط بالاتری برخوردارند که از این طریق می‌توانند ویژگی سرسختی را به میزان بیشتری در خود پرورش دهند.

از دیرباز خانواده‌های کرمانشاهی با دو مفهوم تفریح و سرگرمی و دین و مذهب مانوس بوده‌اند. وجود آیین‌های ملی و مذهبی که به وفور در زندگی روزمره‌ی مردمان این خطه به چشم می‌خورد نشانی از تأیید این مدعاست. همان‌طور که از نتایج این پژوهش نیز پیداست، التزام خانواده‌های کرمانشاهی به این سنت‌ها و رسوم مذهبی و ملی می‌تواند تا حدودی از گسستگی خانواده در هنگام رویارویی با سختی‌ها و چالش‌های فراروی جلوگیری کرده و پایداری و استقامت آنها را افزایش دهد.

انجام این پژوهش، با آن دسته از روش‌های نمونه‌گیری که امکان سوگیری کمتر را فراهم می‌آورد، به دلیل تعداد و نوع سؤالات، ممکن نبود و به ناچار از روش نمونه‌گیری جامعه در دسترس استفاده شد که خود محدودیتی عمده محسوب شده و از قدرت تعمیم نتایج خواهد کاست. از محدودیت‌های این پژوهش عدم وجود شواهد کافی برای روایی و اعتبار ابزار مورد استفاده در جامعه‌ی ایرانی می‌باشد. لذا با توجه به اهمیت مفاهیم مطرح شده پژوهش‌های بعدی می‌توانند توجه خود را برای گردآوری هر چه بیشتر شواهد مربوط به روایی و اعتبار ابزار فوق مبذول دارند.

کشور ایران مناطق و فرهنگهای متنوعی را داراست که موجب ایجاد نظام‌های فردی و خانوادگی متنوعی شده است. از آنجایی که متغیرهایی مثل فراغت خانواده، ارتباط و فعالیت‌های دینی در منزل تا حدودی تحت تأثیر عوامل نهفته در هر بوم و منطقه‌ای قرار دارد، پیشنهاد می‌شود میزان تأثیرگذاری این متغیرها در مناطق مختلف ایران مورد مطالعه قرار بگیرد. از طرفی متغیرها پیش‌بین این مطالعه بخشی از واریانس سرسختی خانواده را تبیین کردند، لذا پیشنهاد می‌شود که در مطالعات آینده متغیرهای دیگری نیز در این رابطه مورد بررسی قرار گیرند.

منابع

جوکار، بهرام. (۱۳۸۶). نقش واسطه‌ای تاب‌آوری در رابطه‌ی بین هوش هیجانی و هوش عمومی با رضایت از زندگی.

روانشناسی معاصر، ۴، ۳-۱۲

گاتمن، جان. (۱۳۷۷). چرا ازدواج موفق چرا ازدواج ناموفق. (ترجمه فیروزبخت، مهرداد). تهران. انتشارات ابجد.

صادقی، منصور السادات. (۱۳۸۹). الگوی تعاملی زناشویی در فرهنگ ایرانی و اثرمندی آموزش مهارت‌های ارتباطی مبتنی بر فرهنگ بر افزایش سازگاری

زوجین ناسازگار. پایان‌نامه دکتری، دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی، دانشگاه شهید بهشتی.

- Barnes, H. L., & Olson, D. H. (1985). Parent-Adolescent Communication and the Circumplex Model. *Child Development*, 56 (2), 438-447.
- Boehnlein, J. K. (2006). Religion and Spirituality in Psychiatric Care: Looking Back, Looking Ahead. *Transcultural Psychiatry*, 43, 634- 651.
- Coyle, J. P., Nochajski, T., Maguin, E., Safyer, A., DeWit, D., & Macdonald, S. (2009). An Exploratory Study of the Nature of Family Resilience in Families Affected by Parental Alcohol Abuse. *Journal of Family Issues*. Vol XX, 1-18.
- Doty, T. R. (2003). Resiliency and Religion/Spirituality: A Factor in Families Coping With Multiple Crises. Doctoral dissertation, Southern Christian University, Alabama.
- Fincham, F. D., Beach, S. R. H., Lambert, N. M., Stillman, T., & Braithwaite, S. R. (2008). Spiritual behaviors and relationship satisfaction: A critical analysis of the role of prayer. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 27, 362-388.
- Griffith, B. A., & Rotter, J. C. (1999). Families and spirituality: Therapists as facilitators. *The Family Journal: Counseling and Therapy for Couples and Families*, 7, 162-165.
- Hackbarth, M., Pavkov, T., & Flannery, M. (2011). Natural Disasters: An Assessment of Family Resiliency Following Hurricane Katrina. *Journal of Marital and Family Therapy*, 37, 1 –12.
- Huber, C.H., Navarro, R.L., Womble, M.E. & Mumme, T.L. (2010). *Family Resilience and Midlife Marital Satisfaction*. *The Family Journal*. 18, 136-145.
- Johnson, H. A. (2005). *The Contribution of couple leisure involvement, leisure time, and leisure satisfaction to marital satisfaction*. Doctoral dissertation. Brigham Young University.
- Lambert, N. M. & Dollahite, D.C. (2008). The Threefold Cord: Marital Commitment in Religious Couples. *Journal of Family Issues*. 29, 592-614.
- Lambert, N. M., & Dollahite, D. C. (2006). How religiosity helps couples prevent, resolve, and overcome marital conflict. *Family Relations*. 55, 439-449.
- Lambert, N. M., & Dollahite, D.C. (2010). Development of the Faith Activities in the Home Scale (FAITHS). *Journal of Family Issues*. 31, 1442-1464.
- Lazarus, A. (2004). Relationships Among Indicators of Child and Family Resilience and Adjustment Following the September 11, 2001 Tragedy. *The Emory Center for Myth and Ritual in American Life*, Working Paper No. 36, 1-53.
- Lee, Y. G., & Bhargava, V. (2004). Leisure Time: Do Married and Single Individuals Spend It Differently? *Family and Consumer Sciences Research Journal*, 32 (3), 254-274.
- Mactavish, J. B., & Schleien, S. J. (2004). Re-injecting spontaneity and balance in family life: parents' perspectives on recreation in families that include children with developmental disability. *Journal of Intellectual Disability Research*. 48, 123 – 141.
- Mathews, L. L., & Servaty-Seib, H. L. (2007). *Hardiness and Grief in a Sample of Bereaved College Students*. *Death Studies*, 31, 183 –204.
- McCubbin, H. I. (1979). Integrating Coping Behavior in Family Stress Theory. *Journal of Marriage and the Family*. 41, 237-244.
- McCubbin, H. I., & McCubbin, M. (1988). Typologies of Resilient Families: Emerging Roles of Social Class and Ethnicity. *Family Relations*, 37 (3), 247-254
- McCubbin, H., Dahl, B., Lester, G., Benson, D. & Robertson, M. (1976). Coping repertoires of families adapting to prolonged war-induced separations. *Journal of Marriage and the Family*, 38, 461 - 471
- Olson, D. H., & Barnes, H. (2004). *Family communication*. Minneapolis. Life innovations, Inc.

- Orthner, D. K., & Mancini, J. A. (1990). Leisure impacts on family interaction and cohesion. *Journal of Leisure Research*, 22, 125 - 137.
- Payne, P. B. (2010). *Spiritual beliefs in Family Experiences and Couples Cocreation of spiritual beliefs During The Early Years of Marriage*. Doctoral dissertation, Northon School of Family And Consumer Sciences Division of Family studies and Human Development.
- Rodgers, K. B., & Rose, H. B. (2002). Risk and Resiliency Factors among Adolescents Who Experience Marital Transitions. *Journal of Marriage and Family*. 64 (4), 1024 - 1037.
- Segrin, C., & Geanne, F. (2005). *Family Communication*. Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
- Smith, K. M., Freeman, P. K., & Zabriskie, R. B. (2010). An Examination of Family Communication within the Core and Balance Model of Family Leisure Functioning. *Family Relations*, 58, 79 – 90.
- Walsh, F. (2002). A Family Resilience Framework: Innovative Practice Applications. *Family Relations*, 51 (2), 130-137.
- Walsh, F. (2006). *Strengthening family resilience*. New York: Guilford Press.
- Walsh, F. (2009). *Spiritual Resource in Family therapy*. New York: Guilford Press.
- Wayne, D. O. & Krishnagiri, S. (2005). Parents' leisure: The impact of raising a child with Down syndrome. *Occupational Therapy International*, 12(3), 180-194.
- Zabriskie, R. B. (2000). An examination of family and leisure behavior among families with middle school aged children. *Unpublished doctoral dissertation, Indiana University*, Bloomington.
- Zabriskie, R. B., & McCormick, B. P. (2001). The influences of family leisure patterns on perceptions of family functioning. *Family Relations*, 50, 281 – 289.